

МАРКЕРИ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ (ТРАНСТЕКСТУАЛЬНОСТІ) ТА МІЖТЕКСТУАЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ

Шарова І. О.

*аспірантка кафедри нових медіа, факультет журналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Інтертекстуальність позначає зв'язок між текстами, субтекстами (самостійні одиниці тексту), паратекстами (елементи фреймінгу тексту) та мегатекстами (дискурс). Проте визначити присутність інтертекстуального зв'язку складно, якщо не знати про текст, до якого покликаються, або якщо автор навмисно не підкреслює взаємодію з іншими текстами різними мовними засобами.

Маркерами інтертекстуального зв'язку є стилістичні мовні прийоми, художні засоби, цитування, архетипи, сюжетні структури та інші. Усі ці інструменти можна класифікувати за ознакою виразності або доступності для ідентифікації – чи реципієнт здатний самостійно зрозуміти покликання на інший текст, складник тексту або систему текстів (надалі для спрощення цю сукупність будемо описувати коротким «зв'язок між текстами»).

Загалом виділяють дві моделі інтертекстуальності – широку та вузьку (або глобальну та обмежену). І якщо вузька модель стосується свідомо маркованих автором зв'язків між текстами, то широка – «загалом характеризує принцип функціонування культури» [2, с. 55]. Тобто позначає потенційний, ймовірно несвідомий вплив кожного тексту на будь-який інший. Концепцію широкої та вузької інтертекстуальності критикують прихильники структуралізму, адже класифікація тексту як такого, що належить до широкої моделі інтертекстуальності, ігнорує авторську інтенцію, як зазначає Мар'яна Шаповал [7, с. 20], а «окремі інтертекстуальні феномени розпорошуються в загальному феномені текстуальності» згідно із Зофією Мітосек [1, с. 349].

Свідомо маркований зв'язок текстів також називають «інтертекстуальною диспозицією» за Сюзанною Холтіус [2, с. 56]. У такому випадку текст має містити певні сигнали, що спонукатимуть реципієнта до пошуку зв'язків між текстами. Найочевидніший приклад інтертекстуальної диспозиції – цитата або переклад, що прямо вказує на авторство, відтак реципієнт однозначно помітить зв'язок між текстами.

Інакшим маркером вузької інтертекстуальності може бути жанрова номінація, винесена в заголовок твору. Віра Просалова як приклад наводить твори, у назвах яких міститься слово «записки», що орієнтує читача, що текст є достовірним, але «має особистісний характер рецепції», є сповідальним, уривчастим та фрагментарним [2, с. 54].

Щодо широкої інтертекстуальності, яка позначає немаркований зв'язок між текстами, то можна виділити такі прийоми як плагіат, центон (відтворення без вказівка авторства), ремінісценція («циткування без лапок»), палімпсест (фізичний запис тексту поверх іншого), алюзія, пародія, стилізація, меми та інші. Такі маркери можна ідентифікувати та зрозуміти тільки якщо реципієнт знає про тексти, на які йде поклик.

Звісно, цей перелік маркерів та прийомів інтертекстуального зв'язку не є вичерпним. Просалова наводить випадки використання тропів як маркерів інтертекстуальності в художніх, а також поетичних текстах [3]. Тропи – це стилістичні фігури із настільки обширним переліком прикладів та укладених категорій, що для них існує окрема бібліотека TV Tropes. Тропом може бути як персонаж, локація, сюжетна подія, режисерський прийом передачі інформації, так і комбінація цих елементів. Якщо архетип – це спрощена модель з універсалізованими сенсами, то троп навпаки може об'єднувати в собі та нагромаджувати будь-які обсяги неспрощених елементів. З огляду на свою складну природу, тропи радше належать до широкої моделі інтертекстуальності, адже їхнє використання може бути незумисним, неусвідомленим.

До двох моделей інтертекстуального зв'язку Свен Загер додає проміжну «когнітивну інтертекстуальність», що виражається в поступовому розумінні, що супроводжується процесом декодування тексту [5, с. 144]. Проте, на нашу думку, це технічна модель, адже навіть у випадку широкої моделі інтертекстуальності потенційний зв'язок між текстами стає явним саме в процесі декодування.

З моменту визначення маркерів та наявності інтертекстуального зв'язку стає можливим охарактеризувати цей зв'язок. Літературознавець та структураліст Жерар Женнет ще наприкінці 1980-их описав модель потенційних зв'язків між текстами. У цій моделі інтертекстуальність позначала не загальне явище зв'язку між текстами, а лише різновид явища транстекстуальності. Учений виділив такі транстекстуальні зв'язки [4, с. 130–131]:

- Інтертекстуальність (співприсутність кількох текстів в одному, цитата, плагіат, алюзія);
- Метатекстуальність (коментар або критика іншого тексту);

– Паратекстуальність (уподібнення, пастиш, пародія; у пізніших роботах ученого трансформувалася у зв'язок між текстом та його композиційно-називними елементами);

– Архітекстуальність (зв'язок між текстом та дискурсом, архітекстом).

Окрім зміни значення паратекстуального зв'язку, Женнет пізніше відтворив первинне значення такого зв'язку, ввівши поняття «гіпертекстуальності» – зв'язку між «гіпертекстом», у якому йде покликання на «гіпотекст» (тобто попередній текст) [4, с. 131].

З погляду теорії медіа коректніше всі інтертекстуальні зв'язки називати саме транстекстуальними, що дозволяє детальніше категоризувати зв'язок, побудувати певну «ієрархічну карту» цих зв'язків (тобто визначити, чи текст є дискурсом вцілому, чи тексти є паратекстом). Теорія транстекстуальності додає вимогу класифікувати тексти, а не тільки встановити зв'язок та визначити його маркери. Проте досі вчені послуговуються терміном «інтертекстуальність» на позначення самого факту зв'язків між текстами. Що, звісно, вносить термінологічні труднощі у вивчення текстів та витворення спільного наукового дискурсу, у тому числі в Україні.

Звісно, транстекстуальність не є вичерпною описовою моделлю. Наприклад, дослідниця інтертекстуальних зв'язків М. Шаповал виділяє інтермедіальні зв'язки, тобто використання запозичень з інших семіотичних систем (музика, архітектура, драматургія тощо) [6, с. 139]. Хоча якщо розглядати «текст» як сукупність символів, що піддаються шифруванню та дешифруванню, текстом є будь-який мультимедійний продукт: відео, аудіо, віртуальна реальність, а також уже названі архітектура та драматургія. У такому випадку інтермедіальність буде лише додатковим уточненням транстекстуального зв'язку між медіумами різної природи. Проте долучення інтермедіальності в модель транстекстуальності, відчутно розширює перелік маркерів зв'язку між текстами: інсценування, екранізація; мультимедійний ремікс, документування подій, меми, створення продуктів у межах франшизи тощо.

Відтак, доцільним рішенням є використання саме транстекстуальної моделі, як найбільш широкої та повної. Завдяки своїй структурі, вона включає в себе всі маркери та особливості інших моделей зв'язків між текстами. Використання єдиної моделі міжтекстуальних зв'язків допоможе посилити єдиний дискурс текстуальності в Україні, а також пришвидшить та спростить навчання студентів. Для майбутніх досліджень лишається укладання повного переліку маркерів транстекстуальних зв'язків, їхня інтермедіальна класифікація, а також класифікація згідно «широкої» та «вузької» моделей тощо.

Література:

1. Мітосек З. Теорії літературних досліджень. Сімферополь : Таврія, 2003. 478 с.
2. Просалова В. Інтертекстуальний аналіз: теорія і практика : навчальний посібник. Вінниця, 2019. 206 с. Режим доступу (дата звернення 18.04.2023): <https://r.donnu.edu.ua/handle/123456789/109>
3. Просалова В. Інтертекстуальні зв'язки і тропи. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. Т. 27. Донецьк : Український культурологічний центр, Східний видавничий дім, 2009. С. 7–17. Режим доступу: <https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/964/1/%D0%A3%D1%80%D1%81%D0%B0%D0%BD%D1%96%20%D0%9E%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%20%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D1%96%20%D0%A1%20178%20190.pdf#page=7> (дата звернення 16.04.2023)
4. Скорина Л. Теорія інтертекстуальності: витoki, здобутки, проблеми. *Методології сучасної літературної компаративістики* : збірка наукових праць відділу компаративістики Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України ; за ред. Г. Сиваченко. Київ, 2020. С. 125–159.
5. Чендей Н., Станко Д. Інтертекстуальність як текстова категорія та особливості інтертекстуальних зв'язків в англійській літературній казці. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2019. № 17. С. 138–145. Режим доступу: <http://respacoll.uzhnu.edu.ua/article/view/187261> (дата звернення 19.04.2023)
6. Шаповал М. Система координат: типологія міжтекстової взаємодії та маркери інтертекстуальності. *Вісник Львівського університету. Серія філол.* 2008. № 44. Ч. 1. С. 134–140.
7. Шаповал М. Стратегії інтертекстуальності та гра свідомостей у сучасній українській драмі : автореф. дис. .... д-ра філол. наук : 10.01.06. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2010. 49 с.